

Ա. Մնացականյան

ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԻ ԿԱՐԵՎՈՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ՝ ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ՄՈՏ

Հայտնի բուսաբան Տիմիրյազեվը, խոսելով տերևի մասին, գրում է. «Դարերի ընթացքում, մինչև անցյալ դարի վերջը, մարդը համառությամբ հրաժարվում էր ընդունել տերևի ամփոշական օգտակարությունը... տերևը շարունակում էր համարվել շփեղ, բայց անօգուտ զգեստի քերամախ փառք... Այնինչ, ինչպես շուտով տեսնելու եմք, տերեվն արմատի նման՝ անհրաժեշտ է բույսի սննդառության գործում».* Հետո, նա իր միտքն ամփոփելուց առաջ կանգ է առնում նաև Կոիլովի «Տերևները և արմատները» առակի վրա, նշելով, որ Կոիլովն էլ նույն սխալ կարծիքն է ունեցել տերևի մասին. «Կոիլովը գրապարտել է տերևներին և ես որպես բուսաբան, ուրեմն, որպես բույսերի փաստաբան, հանձն եմ առնում նրանց պաշտպանությունը».** ասում է նա:

Կարգավոր Գրիգոր Նարեկացու «Գոհար վարդն վառ առեալ» բանաստեղծությունը, մարդեկամայից մտածում է, թե ինչքան մեծ կլինե՞ր Տիմիրյազեվի դարձմանը ու հիացումը, եթե նա ևս ծանոթ լինե՞ր այդ ստեղծագործության հետ, որովհետև հայտնի բուսաբանի հայացքն, այս բանաստեղծության գեղարվեստական արժանիքներից առաջ, պիտի կանգ առնե՞ր այն տողի վրա, որով Գրիգոր Նարեկացին դեռ X դարում ասել է.

«Բրբում վակասիր պտուղն սնանեք խուռն տերևով»:

Զնայած «վակասիր» բառը մինչև օրս էլ մնացել է անմեկնելի***, բայց և այնպես դա չի խանգարում, որ մենք հաջորդ բառերի միտքը հասկանանք իրենց իսկական իմաստով («Պտուղն սնանեք խուռն տերևով»): Այս տողից պարզ երևում է, որ Նարեկացուն հայտնի է եղել տերևի՝ որպես սննդատուի դերը: Ծիշտ է, նա նշում է միայն պտղի համար, սակայն դա այնքան էլ էական չէ, որովհետև նա թերևս լուկ իր դորձածած պատկերին է ցանկացել հարմարեցնել. կամ թերևս հենց այդպես էլ ըմբռնել է: Դիտավորն այն է, որ նա նշել է տերևի սնունդ տալու երևույթը. մի բան, որն ինչպես տեսանք, «մինչև անցյալ դարի վերջը» ընդունված չի եղել: Որքան էլ որ դարձանալի թվա, այնուամենայնիվ մենք այս երևույթը չպիտի աշխատենք պատահականությամբ կամ այլաբանորեն մեկնաբանելուն դիմել:

* Կ. Ա. Տիմիրյազև—«Բույսի կյանք», 1931, Մոսկվա, էջ 119:

** Նույն տեղը, էջ 144:

*** Հայկադյան բառարանում այդ բառի դիմաց գրված է «բառ անհայտ. թերևս որպես վականակ, հասուն»: Սճառյանն էլ մոտավորապես նույնն է ասում:

Այն դրված է մի այնպիսի հոշակավոր անձնավորության կողմից, որը հավասարապես վայելել է թե խոշոր բանաստեղծի, թե մեծ գիտնականի և թե հոշակավոր ուսուցչի (վարդապետի) տիպոդոմները: Եվ այդ բոլորն իրենց փայլուն ապացույցներն ունեն նրա ստեղծագործությունների մեջ: Նրան հարկավոր է իր ժամանակի հոգևորականի ներաշխարհն անմահացնել, և նա հանձարեղորեն արել է այդ՝ մանրամասնորեն ուսումնասիրելով իր ու իր ժամանակակիցների հոգին ու աոթոյան: Նրան հարկավոր է նկարագրել ապարանից վանքի կամ Սողոմոնի տաճարի շինարարությունը, և նա վարպետորեն արել է այդ, քաջ ծանոթանալով համապատասխան գիտելիքներին ու մանրամասնորեն նշել քանդակագործության և շինարարության բոլոր անհրաժեշտ պարագաները: Նրան հարկավոր է նկարագրել սայլի տեսարանը, և նա ոչ միայն սայլն ու եղները, բեռն ու սայլապանն է նկարագրում մանրամասնաբար, այլ և չի մոռանում լուծը, փոկերը, սամինները, սամու թեկերը և այլն: Նրան հարկավոր է նկարագրել լվերին և նա վարպետորեն անում է այդ, կանդ առնելով թե նրանց կրկնապարույր կաճազ կտցի» վրա, որով նրանք «ծծեն» ձգեն զարեան խոնավութիւն... «և թե նրանց մաքմի ու ցատկունների վրա. «լերկամարմին, փոքր հասակաւն իբր քիօփ իմն քրոխս արծակեմ և ըստ մարտիս ձևոյ ռստոսեալ այսր անդր տարաբերին»:

Ինչպես տեսնում ենք ամենուրեք նա քաջ ծանոթ է դեպքերին, երևույթներին, զննել ու ուսումնասիրել է առարկաներն՝ իրենց մանրամասնություններով, ուստի և նրա ստեղծագործությունները լոկ բանաստեղծական լինելուց զատ, ստացել են նաև գիտական արժեք:

Գալով բուսական աշխարհին, կարող ենք, եղած փաստերի հիման վրա, համոզված ասել, որ նա քաջաժանոթ է եղել ոչ միայն այդ աշխարհին, այլ և այդ բնագավառին վերաբերող գիտական մտքին—ամբողջապես թեթևահամարավոր լինի պնդել, որ նա ևս որոշ բնական երևույթներ գիտել ու բացատրել է հենց ինքը (բավական է մտաբերել Գյոթեի օրինակը): Նամանավանդ որ մեր խոսքը վերաբերում է ընդհանրապես բոլոր բանաստեղծների և մասնավորապես Նարեկացու սերած բնաշխարհին: Ստանդարտավորաբար բաժնում տնկված պարտեզի մասին, նա բուսաբանին հասուկ տերմիններով է թվում այնտեղ տնկվող ծառերը. «ծառս գեղատաղարթո, շնորհաշառավիղս, ամբարձուղէս, հաստատեղունս, մարդաղարմանս, բազկատառնուս, անխառնիւղս, վայելչատերևս, ... պատուաւտակիւս, պտղաւարգիւս...» Նույնպիսի բառերով է նկարագրում նա հողը՝ «ի գետինս գիրաւպարարս, արգաւանդաւս... ջրանոսս... անձրեւարմունցս, ցոլամատոյցս...» և այլն:

Այս բոլորից հետո պարզ է, որ բոլորովին էլ անսպասելի չէ այն միտքը, որ նա արտահայտել է «պտուղն սնանիք խոռն տերևով» կիսատողի մեջ:

Հարց է ծագում, եթե այդ երևույթը բացահայտվեց միայն գիտության այնպիսի դարգացման պայմաններում, որոյիսին է XIX—XX դարերի գիտական մտքի մակարդակը, հապա ինչպե՞ս է պատահել, որ դեռ X դարում, գիտության ու տեխնիկայի այնքան ցածր զարգացման պայմաններում, հնարավոր է եղել արտահայտել այդպիսի ճշմարտություն: Պատասխանը պիտի փնտռել հետևյալ երևույթի մեջ: Մինչև օրս էլ, չնայած ժա-

մանակակից գիտություն բոլոր միջոցառումներին, շատ հաճախ է պատահում, երբ բույսը ֆլաատուներից և հիվանդություններից տերևազրկվում է ժամանակից շուտ (գարնանը կամ ամռանը), նրա պտուղների աճն ու հասունացումը դադարում է: Պատահում է նաև այնպես, որ նման դեպքերում բույսը, ի հաշիվ գալիք տարվա բողբոջների, կրկին տերևակալում է և պտուղները, որոշ ուշացումով, նորից սկսում են աճել և հասունանալ: Անշուշտ նման երևույթներ շատ են եղել նաև հնումը, այդ են վկայում հնագույն ձեռագրերից մեկում եղած հետևյալ տողերը.

«Թափել թրթուռից,

ջնջել մարախից»... և այլն):

Ահա այսպիսի երևույթը չպիտի վրիպած լինեք Նարեկացու ուշադիր շրջահայացությունից: Եվ եթե նրա սնտախաղաշտ ժամանակակիցներն այդ բոլորը կաշխատեին բացառել աստվածային միջամտությունը, ապա այնպիսի հանդուգն բանաստեղծն ու գիտնականը, որը նույնիսկ հերձվածող մականուն էր ստացել, պիտի որ աներ իրեն արժանավայել եղբակացություն՝ ձեռագրելով այնպիսի մի ճշմարտություն, որն իր գիտական ազատցումն ասացավ ուղիղ 900 տարի նրա կյանքից հետո:

A. Мнацаканян

Важное ботаническое сведение у Григория Нарекаци

Вероятно велики были-бы удивление и восхищение естествоиспытателей, если-бы они были знакомы со стихотворением «Գոհար վարզն վառ առեալ» величайшего армянского поэта X века Григория Нарекаци, которое, раньше чем привлечь их внимание своими художественными достоинствами, привлекло бы их внимание именно той строчкой, в которой Нарекаци писал:

„Спелый плод шафрана питался листвою“

и из которой явствует, что автору этих слов была известна роль листьев в питании растений—факт, ставший общепринятым в конце прошлого века.

Высказывание Нарекаци не случайное и не метафора, так как Нарекаци в равной мере был известен как крупнейший поэт, так и крупный ученый и знаменитый учитель.

В десятом веке, в условиях столь низкого развития науки и техники высказывание подобной истины было возможно только на основе внимательного наблюдения природных явлений и в частности преждевременного опадения листьев деревьев под влиянием различных заболеваний и вредителей.

A. Mnatsakanian

An important botanic information of Gregory Narekatsy

Probably, great should have been the wonder and admiration of naturalists had they been aware of the poetry „The precious rose flamed up“ written by the greatest Armenian poet of the tenth century—

Gregory Narekatsy. Prior to its elegance, the following line of this poetry should have specially drawn the attention of the naturalists:

„The mature saffron was feeding on its dense leaves,“
from which it appears that the nourishing role of the leaf has been evident to the poet—which fact has not been accepted till the end of the last century.

This objection of Narekatsy should not be considered on occasional or metaphorical expression, for the simple reason that its writer enjoys the reputation of a great man of—letters, a talented scientist and a renowned scholar, which titles are equally conferred on him.

In the tenth century, when science and technical knowledge were in their lowest stage of development the statement of such a truth could only be based on the attentive observation of natural phenomena and particularly on the early fall of leaves due to various diseases or to the attack of viruses.